

Edward Rymar

Jan z Vartemberka, wójt krajowy Nowej Marchii, pan na Kostrzynie i Cedyni

Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny nr 5, 301-306

1998

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

NADWARCIAŃSKI ROCZNIK
HISTORYCZNO-ARCHIWALNY
NR 5 - ROK 1998

Edward Rymar
Pyrzyce

**Jan z Vartemberka, wójt krajowy Nowej Marchii,
pan na Kostrzynie i Cedyni**

Wraz z nabyciem Marchii Brandenburskiej przez Luksemburgów (1373 r.) w Nowej Marchii pojawiają się Czesi, zwykle jako urzędnicy. Grubych korzeni tu nie zapuścili, gdyż panowanie Luksemburgów nie było długie, zakończyło się w 1402 r., a już od początku lat 90-tych trwały rozmowy z Zakonem Krzyżackim w sprawie sprzedaży tego kraju.

Po śmierci Jana księcia zgorzeleckiego, wiosną 1396 r. Marchię posiadał jego brat Zygmunt, król Węgier, który zapewne zaraz uczynił namiestnikiem czy wójtem krajowym Nowej Marchii Jana z Vartemberka (von Wartenberg). Był to możnowładca czeski z rodu Markwartynów znanych od XII w., z linii osiadłej na Tetschen, syn Jana (III) i Małgorzaty z Michałowa (Michelsbergu)¹. Jan był namiestnikiem 28 sierpnia 1396 r., kiedy to wystawił przywilej dla miasta Chojna². W trosce o ustabilizowanie władzy Jana Zygmunt zwrócił się z prośbą do wielkiego mistrza krzyżackiego o udzielenie mu pomocy na wypadek zbrojnego zaatakowania Nowej Marchii. Mistrz 18 września pismem skierowanym do Jana zapewnił go o woli swej pomocy, oczekując wzajemności³, gdyż Krzyżacy

¹ *Europäische Stammtafeln. Stammtafeln zur Geschichte der Europäischen Staaten. Neue Folge*, hrsg. v. DetlevSchwennicke, t. V, Marburg 1988, tabl. 172.

² *Codex diplomaticus Brandenburgensis* (dalej: CDB), hrsg. A. F. R i e d e l, Berlin 1869, I Th., Bd. XIX, s. 285. Jan zwany w dokumentach *Verweser, Hauptmann, Landvogt* i tylko *Vogt*. Odpowiada to polskiemu zarządcy, staroście, wójtowi krajowemu.

³ CDB, I Th., Bd XXIV, s. 100.

sąsiadowali z Nową Marchią posiadając od 1384 r. ziemię świdwińską. Tym spodziewanym przeciwnikiem był książę szczeciński Świętobor, bo 5 listopada wielki mistrz prosił Jana o wsparcie przeciwko niemu, gdy zaatakuje posiadłości Zakonu⁴. Świętobor właśnie wzmocnił swój sojusz z Polską, wypowiadając układ z Zakonem z 1388 r.⁵ w związku z walką o stolec arcybiskupi w Rydze dla swego syna Ottona.

Jan z Vartemberka wybrał Kostrzyn na swą rezydencję. Dopiero jednak 15 czerwca 1397 r. król przekazuje mu „otwarte” miasto wraz z zamkiem, Chyżą (na lewym brzegu Odry), patronatem nad kościołem parafialnym, dochodami z ceł, czynszów, młynów, lasów, wód jako posiadłość dziedziczną, zobowiązując mieszkańców do złożenia hołdu lennego⁶. Kostrzyn miał być więc uposażeniem urzędniczym.

Marchia Brandenburska w drodze układów rodzinnych między Luksemburgami w 1397 r. przeszła na kuzyna Zygmunta, margrabiego Moraw Jodoka (Jobsta), ale Nową Marchię Zygmunt zatrzymał i już jesienią zaferował Krzyżakom jej zakup. Chociaż spotkał się z odmową, znów 20 kwietnia 1398 r. upoważniał wójta Jana do negocjacji w sprawie sprzedaży chociażby tylko ziemi drawskiej przylegającej do ziemi świdwińskiej⁷.

Margrabia Jodok zgłosił bliżej nieznane roszczenia do Kostrzyna. Wynikiem negocjacji z Janem był układ zawarty 20 września 1398 r. Jodok zobowiązał się do wypłacenia Janowi na żądanie Zygmunta 2 tys. kóp groszy praskich do 11 listopada, za co Jan zastawi Kostrzyn na prawach dokumentu nadawczego. O tej transakcji króla węgierskiego powiadomili panowie nowomarchijscy: Ulryk von der Osten z Drezdenka i Henryk von Güntersberg z Kalisza. Już po tygodniu Jodok przekazał Kostrzyn za 400 kóp groszy praskich Detlevowi von Walmoden, mistrzowi joannitów na Marchię⁸. Zastaw był krótkotrwały albo nie zatwierdzony przez Zygmunta, bo 15 sierpnia 1399 r. król węgierski z tytułu swego zadłużenia u Jana na sumę 10 tys. kóp groszy zastawił mu Kostrzyn (mia-

⁴ Tamże s. 101.

⁵ J. Z d r e n k a, *Polityka zagraniczna książąt szczecińskich w latach 1295-1411*, Słupsk 1987, s. 235 n.

⁶ CDB, I th., Bd XIX, s. 36, 63.

⁷ CDB, II th., Bd III, s. 137.

⁸ CDB, I Th., Bd XIX, s. 57; *Regesta Historiae Neomarchicae*, hrsg. v. K. K l e t k e, Märkische Forschungen, Bd X, 1867, s. 402.

sto, zamek i Chyżę) na trzy lata⁹. W związku z tym Jodok 21 października rozlicza się z Janem, kwituje pobranie tysiąca kóp groszy z uwagą, że nie zwraca 2 tysięcy, gdyż transakcja nie doszła do skutku¹⁰.

Jan nie zarządzał już wtedy całym obszarem Nowej Marchii. Zygmunt w lutym 1399 r. uczynił Henryka v. Güntersberg dziedzicznym wójtem między Notecią i Drawą z ośrodkiem w zamku kaliskim. Henryk pełnił najwyraźniej funkcję szerszą, być może był zastępcą Jana, skoro 29 grudnia 1399 r. w Myśliborzu pośredniczył w układzie zawartym między rycerstwem a tymże miastem jako wójt *dissyd der Oder*. Jan i Henryk wspólnie kwitowali 4 lipca 1400 r. w Drawsku pobranie od Zakonu Krzyżackiego 4 tys. kóp groszy za ziemię drawską (pierwsza rata)¹¹.

Być może Jan poszerzył swój stan posiadania w Nowej Marchii przez przejęcie miasteczka Danków, które w 1391 r. nadał panu łrzyckiemu Ottonowi von Kittlitz Jan zgorzelecki. Król Zygmunt polecił Janowi wprowadzić Ottona w posiadanie Dankowa wraz z pasem ziemi aż po Notec, a więc wzdłuż rzeki Polki, zgodnie z nadaniem księcia Jana¹². Jest zatem możliwe, że Jan nie dopuszczał Kittlitz do Dankowa. Może stratę tę Zygmunt powetował Janowi przekazując miasteczko Cedynię. Bo oto 6 lutego 1401 r. Mikołaj Sack, (rycerz z Przyjezierza koło Morynia) w swym dokumencie nadawczym powołał się na zgodę Jana *domini et heredes castri Zheden et advocati Novae Marchie*¹³, tak więc Jan był „panem i dziedzicem” zamku cedyńskiego. Uwikłany też został w przyszłe komplikacje prawne w związku z przynależnością polityczną zamku santockiego. Wiemy już, że Jodok przekazywał Kostrzyn joannitom za 400 kóp gr. Ponieważ transakcja kostrzyńska nie doszła do skutku, Jan otrzymał 300 kóp od joannitów. Około 1400 r. król Zygmunt postanowił, że mając prawo jeszcze do 100 kóp gr. Jan ma przejąć ich zamek w Santoku. Również 24 marca 1401 r. Zygmunt poświadczał, że Jan ma od mistrza joannitów na powrót wykupić zamek, zastawiony wcześniej za 400 kóp gr.¹⁴

⁹ CDB, I Th., Bd XIX, s. 38.

¹⁰ Tamże, s. 39.

¹¹ Tamże XXIX s. 102, XVIII, s. 483, 243. Dopiero 24 XI 1400 r. Jan von Wartenberg podczas pobytu w Człuchowie wystawił pokwitowanie za pobrane 3 tys. kóp gr. (druga rata, tamże.)

¹² J. V o i g t, *Die Erwerbung der Neumark*. Berlin 1863, s. 15.

¹³ CDB, I Th., Bd XIX, s. 88.

¹⁴ *Repertorium der im Kgl. Staatsarchive zu Königsberg i. Pr. befindlichen Urkunden zur Geschichte der Neumark*, bearb. E. J o a c h i m, hrsg. P. v. N i e s s e n, Schriften d. Vereins f. Geschichte d. Neumark, Heft 3, 1895, nr 77-78.

W początkach 1402 r. Jan prowadził nowe pertraktacje z Krzyżakami w sprawie sprzedaży Nowej Marchii. Kiedy wreszcie 25 lipca tego roku doszło do finalizacji rozmów i aktu zastawu, pomieszczono w nim klauzulę o przynależności Kostrzyna i Santoka do Nowej Marchii i o wydaniu Krzyżakom przez Jana przywilejów królewskich¹⁵. Zakon został więc upoważniony do wykupu zastawu. Krzyżacy zrazu domagali się wydania Kostrzyna na podstawie aktu kupna Nowej Marchii. Wielki mistrz prosił 6 listopada 1402 r. Wilhelma margrabiego Miśni, zięcia Jodoka, o pomoc w doprowadzeniu do wydania Kostrzyna, gwałtem trzymanego przez byłego wójta Jana, domagającego się wypłaty 1300 kóp groszy. Krzyżacy odrzucali też roszczenia margrabiego brandenburskiego Jodoka, stwierdzając na podstawie zeznań rycerstwa, że Kostrzyn zawsze do Nowej Marchii należał. Krzyżacy postawili na swoim w tej ostatniej kwestii, ale Jana, który już powrócił do swojej ojczyzny, spłacili. Panowie nowomarchijscy Piotr Wrech i Henryk Güntersberg 13 grudnia wystawili komturowi człuchowskiemu pokwitowanie za pobranie 1300 kóp gr. dla „swego pana” Jana, a już 22 grudnia Stefan, przedstawiciel Jana w Kostrzynie, pobrał tę sumę od wspomnianego Piotra Wrecha¹⁶.

Losów zamku cedyńskiego nie znamy. Krzyżacy wkrótce przejęli Kostrzyn, skoro tu w październiku 1404 r. odbywał się zjazd stanów Nowej Marchii¹⁷. Spór o Kostrzyn trwał jednak czas jakiś. Już jako starosta Pirny w czerwcu 1405 r. Jan pisał do Henryka Güntersberga i do samego wielkiego mistrza w Malborku, że Kostrzyn jest jego dobrem dziedzicznym, dlatego Ścibor ze Ściborzyc, dokonujący w imieniu króla Zygmunta w 1402 r. sprzedaży Nowej Marchii, nie miał prawa objąć transakcją Kostrzyna. Dlatego domagał się dopłaty, także zachowania zamku w Gorzowie przez bliżej nieznanego Czecha, Hanusza Pydbora¹⁸. Jan upomniał się więc o swych ludzi w Nowej Marchii. Nie znamy też losów innego Czecha, pisarza Jana - Wawrzyńca Bzdowicza czy raczej Sodewitza. Otrzymał on od króla 2 kwietnia 1402 r. sołectwo w Barlinku¹⁹.

¹⁵ CDB, I Th., Bd XXIV, s. 109.

¹⁶ Tamże, s. 112: 6 XI 1402 r.; J. V o i g t, op. cit., s. 31, 40: 27 XI 1402 r.; *Repertorium*, nr 88: 13 XII 1402 r.; G. v. P e t t e n e g g, *Die Urkunden des Deutsch - Ordens Centralarchives zu Wien*, Prag 1877, Bd I, s. 430: 22 XII 1402 r.

¹⁷ *Repertorium*, nr 140.

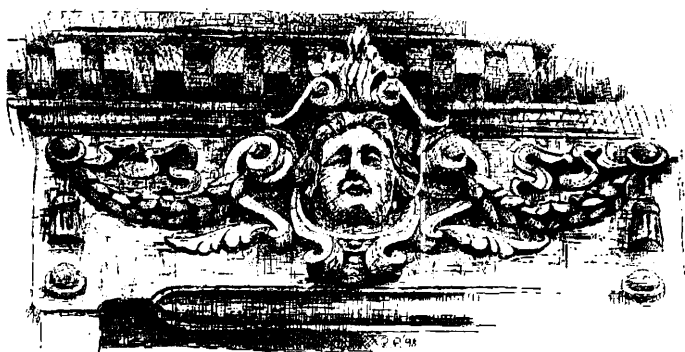
¹⁸ *Repertorium*, nr 163, 164; J. V o i g t, op. cit., s. 56.

¹⁹ *Repertorium*, nr 85. Po wielu latach, w 1427 r. król Zygmunt domagał się od wielkiego mistrza Zakonu Krzyżackiego dopuszczenia do urzędu sołtysiego w Barlinku pisarza Jana z Vartemberka, Wawrzyńca Sodewitza czy Sedewitza i jego brata Niclasa.

Jan z Vartemberka zmarł między rokiem 1406 a 1411. Po wielu latach jego rodzina pojawiła się jeszcze na kartach historii Nowej Marchii. W 1433 r. wojska polskie i czeskie wkroczyły do Nowej Marchii poprzez joannicki zamek w Santoku. Dlatego Krzyżacy skonfiskowali joannitom komandorię chwarszczańską i w toku ostrego konfliktu z nimi na nowo gromadzili dowody przynależności zamku do Nowej Marchii. I teraz pojawia się na scenie córka wójta Jana, Katarzyna, żona Ulryka von der Ostena, do 1408 r. pana na Drezdenku, potem żyjąca z mężem i synami w Golenicach. Klaus Sack, rycerz nowomarchijski, pisał 4 grudnia 1434 r. do wielkiego mistrza o posiadaniu przez Zygmunta z Vartemberka w Tetschen dokumentu nabycia Santoka przez jego ojca Jana od joannitów, z którego ma wynikać niezbicie, że Santok był składnikiem Nowej Marchii. Klaus dowiedział się o tym od Katarzyny, która gotowa była za 20 guldenów sprowadzić ten dokument od brata²⁰. Nic nie wiemy o skorzystaniu Krzyżaków z tej oferty. Zygmunt zmarł jeszcze tego roku. Katarzyna została wydana za mąż przez ojca w czasie pełnienia przez niego urzędu w Nowej Marchii, tj. w latach 1396 -1402²¹.

²⁰ O. Grotefend, *Geschichte des Geschlechts von der Osten. Urkundenbuch*, Bd I, Stettin 1914, nr 1151.

²¹ Nie zaś ogólnie „przed 7 IX 1408 r.”, jak *Europäische Stammtafeln*, tab. 188, kiedy to Katarzyna wspomniana z mężem, *Repertorium*, nr 218. Jako żona Ulryka wystąpiła zresztą również w 1405 r. (o czym na łamach tegoż Rocznika w genealogii Ostenów - Drzeńskich).

ul. Łokietka 28